

Пуковник **РУДОЛФ РЕДЕ**

НАШЕ КОЊАРСТВО И АРМИЈА

Са развитком науке и технике и све већом применом моторизације у пољопривреди и армији увелико је смањена употреба коња као превозног и преносног средства, а коњица, као род војске, изгубила је свој негдашњи значај. Нарочито је томе допринело увођење бескрајног платна код моторних возила, која се могу кретати и ван путева и по неравном терену, као и коришћење авиона за борбено снабдевање. Због тога се већ после Првог светског рата, који се завршио бројном употребом моторизације, тенкова и авиона, веровало да ће коњ у будућем рату бити избачен из употребе и да ће га у потпуности заменити мотор. Међутим, и у Другом светском рату коњ је нашао масовну и врло корисну примену. Велики део артиљерије, као и остало наоружања и снабдевачког транспорта, од дивизије наниже, обављан је коњском вучом и товарним коњима, а код брдских јединица готово у потпуности. Чак је на руском бојишту и коњица играла важну улогу у извиђању, брзим продорима, заокружавању и гоњењу непријатеља и у неколико битака одлучно утицала на њихов исход. Није потребно истицати улогу коња у нашем НОР, јер је он био скоро једино превозно и преносно средство.

Даљим усавршавањем ратне технике, све већом применом моторизације у рату, као и развитком комуникација, потреба за коњем ће се свакако још више смањити, али га ни у будућем рату мотор неће моћи потпуно истиснути. Исто тако, нема сумње да ће по раскаљаном и мочварном терену и ван добрих путева — где се мотор тешко креће — бити потребно да се артиљерији, минобацачима и другом наоружању, и по таквом терену, обезбеди сигурно кретање као и пешадији коју прате и потпомажу. Осим тога, моторизоване јединице, због буке свога мотора, не могу да врше тајне покрете у близини првих борбених линија, поготову ноћу. Борбена дејства у брдима и планинама не могу се ни данас замислити без коња, те ће и убудуће брдске јединице бити углавном снабдевене товарним и теглећим коњима. То је нарочито важно за наше прилике, с обзиром на релативно слабу комуникативност и планински карактер наше земље.

Али, поред корисне примене коња у армији, коњ има велики значај и за привреду. Док је мотор највећим делом заменио коње у градовима и у обраћају на добрим тврдим цестама и дужим релацијама, дотле је трактор исто тако знатно смањено његову употребу при обради земље у равници и на

великим социјалистичким газдинствима. Међутим, локални и сеоски транспорт на лошим путевима, пољопривредни радови на малом поседу, а нарочито у брдским крајевима, затим шумски радови на извлачењу дрва у планинама, као и сви лакши пољопривредни послови и они који се врше у близини културе (дрљање, окопавање и прашење) и у разним, низиским крајевима и на великим државним и задружним добрима, и даље се углавном врше помоћу коња. Но, уколико се даљом механизацијом пољопривреде, колективизацијом сељачких посуда и усавршавањем комуникација смање потребе за коњима, ипак ће они још за дуго бити неопходни за многе од наведених радова, а нарочито за обраду земље малог посуда и на брдовитом и планинском земљишту.

Према томе, коњарство је још увек важна грана нашег сточарства како са гледишта народне одбране, тако и привреде, те се у вези с тим намеће питање да ли садашње стање нашег коњарства може у потпуности да задовољи потребе армије и привреде?

У прошлом рату, од свих грана нашег сточарства највише је страдало коњарство, тако да је спало скоро на половину предратног броја. Особито је пострадао наш аутохтони босански брдски коњ, од којег је, према подацима Савета за пољопривреду и шумарство, остало свега 30% од предратног бројног стања, јер су крајеви у којима он живи били главно поприште у нашем НОР. Врло су осетни губици били и у приплодним грлима, јер су у току рата опустошене многе ергеле и установе које су служиле за регенерацију и подизање квалитета коња.

Због тога се по завршетку рата пред надлежне факторе поставио важан задатак да се наше коњарство сачува од даљег пропадања и што пре обнови и побољша у квантитативном и квалитативном погледу. Међу осталима, и наша Армија је активно учествовала у решавању тога питања. Тако је још пре коначног ослобођења земље нашим јединицама издата директива да не врше реквизицију приплодне стоке, пастува и кобила у ергелама, коњогојским задругама и у пастувским стаништима. Даље је наређено да се из наших јединица издвоје сва приплодна грла која су током борбе доспела у јединице наше Армије и врате у ергеле, пастувска станишта и народне одборе. Осим тога, Армија је 1946 године преузела и до ове године држала у својим рукама неколико најбољих ергела (Карађорђево, Зобнатица, Кутјево, Љубичево и Бутмир). Исто тако, министарства пољопривреде савезне и републиканских влада приступили су обнови неких бивших и оснивању нових ергела и пастувских станица прикупљањем преосталих приплодних грла из народа, разних усанова, јединица Армије, а мањим делом и реституцијом из иностранства.

Од ослобођења до прошле године број коња у нашој земљи стално је растао, тако да је достигао око милион грла, и поред тога што 1946 и 1947 године није вршено опасивање у појединим крајевима државе (Војводина) због полне заразе (доурине). Међутим, квалитет коња није се побољшавао упоредо са бројним порастом, него обратно, стање се стално погоршавало, а од прошле године показује се и тенденција бројног опадања. Слаб квалитет коња запажен је нарочито приликом општег пописа коња 1948 и ове године, када је, и поред врло благог критеријума, у појединим областима велики проценат дораслих грла оцењен као неспособан за службу у армији. Исто

то учињено је и од стране комисије за куповину коња за Армију које месецима бораве на терену, тако да и поред релативно велике понуде оне једва успевају да набаве потребан број способних коња, и то углавном од приватних одгајивача. На задружним и државним добрима квалитет коња је још далеко слабији. Ако би се ово стање и даље погоршавало, ми не бисмо имали не само довољан број способних коња за попуну јединица армије у случају рата, него нећемо ускоро моћи да набавимо ни потребан број коректних коња у земљи, чак ни за мирнодопске потребе јединица. Од расположивог броја коња у нашој земљи отприлике једна четвртина отпада на ждребад до 3 године, а само три четвртине на дорасле коње који долазе у обзир за рад. Ако узмемо (што је искуство показало) да је и у крупном социјалистичком газдинству, где већ постоји основна механизација, потребан један пар коња на сваких 20 хектара земље за извршење радова у којима је коњ незаменљив, и да наша земља има готово 10,000.000 хектара обрадиве земље, онда излази да још немамо довољно коња ни за потребе пољопривреде, тим пре што у брдским крајевима, због недостатка или немогућности механизације, није довољан 1 пар коња на 20 хектара земље. Осим тога, изванредан број коња потребан је још и за транспорт у градовима, у шумској и другој индустрији. Истина, у појединим нашим крајевима још увек се употребљавају говеђе запреге за обраду земље, али је несумњиво да би их било боље заменити коњским запрегама. Но, ако би се услед развоја механизације и саобраћаја, као и колективизације села, убудуће смањивала потреба за коњима у пољопривреди и армији, онда са бројним смањењем треба истовремено да се побољшава квалитет коња. А кад би и постојао изванредан вишак у коњима, он би се увек лако могао да извезе у иностранство, нарочито ако је доброг квалитета.

За овако лоше стање нашег коњарства постоји више узрока. Пре свега, у послератном периоду морала се обрадити иста, па и већа површина земље, са далеко мањим бројем коња, а и потребе за коњима у индустрији и шумарству биле су знатно веће, тако да је постојећи број коња био изложен много већој експлоатацији, а у вези с тим и онеспособљавању.

Колективизацијом пољопривреде, односно смањивањем величине и броја индивидуалних газдинстава, брже опада број а и квалитет коња на приватном сектору него што расте на социјалистичком. Најбоље коње гајио је углавном земљорадник са већим поседом, који је већином био захваћен аграрном реформом и другим привредним мерама. Међутим, државна добра, радне задруге и појединци, који су добили ту земљу, нису у истој мери наставили са узгојем коња као пређашњи сопственици.

Док сељак на ситном поседу од неколико хектара земље не може да узгаја коње, дотле је на социјалистичким газдинствима већа експлоатација коња услед планских задатака и недостатка механизације, а с тим у вези и њихова слабија репродукција. Осим тога, код многих задругара није још довољно развијена социјалистичка свест, тако да немају правилан однос према социјалистичкој својини и не настоје да је унапреде.

Већина сељачких радних задруга и пољопривредних добара не посвећује довољно пажње сточарству, нарочито коњарству. Код многих се појављује тежња да своје потребе у коњима подмирују куповином од индивиду-

алних сељака и приливом нових задругара, затим куповином расходованих коња из јединица армије, и сл., уместо да властитим узгојем не само подмирују своје потребе, него да створе и известан вишак за продају армији или индустрији. Осим тога, приликом уласка у задруге многи сељаци шпекулишу и настоје да у задруге унесу што мање и што слабију стоку и да је пре тога што више искористе. Због разних обавеза, а нарочито у давању запрега, индивидуални сељаци у последње време нерадо припуштају своје кобиле под пастуве, а радије продају кобиле него коње (кастрате), док је раније сељак првенствено држао кобиле, а продавао кастрате.

Лоша исхрана је такође један од разлога слабог квалитета коња. Услед грешака и неправилности рада наших органа народне власти, приликом откупа житарица није се увек остављало довољно зрнасте хране индивидуалним сељацима, тако да су њихове обавезе често премашивале њихове могућности. Исто тако, поједина државна добра и радне задруге нису обезбеђивали довољно и добре сточне хране за своју стоку. Прошлогодишња суша такође је имала лоше последице, јер је због недовољне и лоше исхране велики број кобила побацио и приликом пролетњег опасивања био у тако лошој кондицији, да није био припуштен под пастуве. Добра косидба и жетва у овој години, као и ублажење обавезног откупа, свакако ће знатно утицати на побољшање исхране стоке убудуће.

Опадање броја и квалитета коња настаје и због нерентабилности њиховог узгоја. Ако се рачунају само издаци за исхрану ждребета до треће, односно четврте године старости, тј. док не постане способно за рад, по ценама које су досада владале на слободној пијаци за сточну храну (кг зоби или кукуруза 20—30 динара, а сено 10—15 динара), онда они далеко премашују суму коју сељак може да добије на пијаци за коње (40—60.000 динара). Овде нису узети у обзир и други издаци, као рад око коња, лечење, ризик онеспособљавања и угинућа и сл. Слично томе било је и пре рата. Цена потпуно коректног грла износила је 3—5 хиљада динара, док је сама вредност хране до навршене треће, односно четврте године, прелазила горњу суму.

Ни виши органи народне власти, у првом реду министарства пољопривреде савезних и републичких влада, такође нису посвећивали довољно пажње коњарству, тако да је оно у односу на остале гране сточарства било запостављено. Рад на унапређењу коњарства није се изводио плански нити је организацијски био правилно постављен. Већ пре извршене реорганизације у државној управи у савезном Министарству пољопривреде није постојао неки стручни орган који би руководио коњарством у целој држави, односно координирао рад република на подизању и унапређивању коњарства по једном унапред утврђеном плану, већ је сав тај рад био препуштен републикама. Но, и у републичким саветима за пољопривреду рад на коњарству није руковођен и контролисан од једног стручног органа за сва три сектора привреде, тако да државни и задружни сектор по том питању раде одвојено. Поједине задруге и народни одбори неконтролисано сами набављају приплодне пастуве за своје потребе, а лиценцирање пастува или се уопште не врши, или је препуштено среским народним одборима без неке контроле, учешћа и јачег утицаја једног одређеног органа републичких савета за пољопривреду, тако да и у том погледу влада стихија у приличној мери. Према

подацима савета за пољопривреду, на територији ФНРЈ има око 26.000 пастува који опасују без лиценца, тј. без претходног прегледа и оцене од стране стручне комисије да ли су та грла подесна за приплод. Међутим, с обзиром на број кобила, нашој је земљи потребно свега 5—6.000 пастува. Какве то фаталне последице може имати по квалитет нашег коњарства није потребно посебно наглашавати. Ако се у узгоју коња употребљавају лоши пастуви, и по екстеријеру и по наследним својствима, онда народно коњарство веома брзо пропада, а оно што се поквари у току неколико година касније се не може исправити систематским радом кроз деценије.

У вези са реорганизацијом државне управе, која се врши од претпрошле године, владе појединих република почеле су шаблонски да спроводе децентрализацију у привреди и на пољу коњарства. Тако је, на пример, Савет за пољопривреду Босне и Херцеговине укинуо своја већ постојећа пастувска станишта и предао пастуве на употребу државним пољопривредним добрима, радним задругама и народним одборима.

Међутим, тенденција укидања пастувских станишта погрешна је, или бар засада преурањена, те ће, ако се буде и даље спроводила у живот, имати штетних последица за наше коњарство. Пастувска станишта служе као сабиралишта за пастуве који су одгајани у ергелама или набављени у народу; тамо се пастуви тренирају и припремају за расплод и у сезони опасивања распоређују се са обученим људством на припусне постаје. Осим тога, пастувска станишта имају задаћу да воде евиденцију и врше испитивање приплодне вредности пастува и контролу над опасивањем, као и да врше набавку најбоље мушке ждребади у народу. У пастувским стаништима оспособљава се и особље за руковање пастувима и приплодним грлима у стаништима, припусним постајама и ергелма. Сељачке радне задруге и државна пољопривредна добра још нису достигли потребан степен развитка да би сами могли правилно одржавати и користити приплодњаке, јер за то често немају услова за држање ни потребно стручно особље. Укидањем пастувских станишта нестало би регулатора у узгоју коња, изгубила би се контрола из једног центра над употребом приплодњака и евиденција о њиховој приплодној вредности. Пример НР Србије, која досада није имала пастувских станишта, те је пастуве давала на стално држање народним одборима, државним добрима и задругама, показује да ти пастуви брзо пропадају, јер се не држе како треба и не користе правилно, а држава нема ефикасну контролу над њиховом употребом нити евиденцију о резултатима опасивања. С друге стране, ергеле Борике и Хан Пијесак у Босни већ сада имају 50—60 врло добрих пастува који су и те како потребни на терену, али их народни одбори и задруге неће да откупе, не само због тога што су скупи, већ и зато што довољно не схватају важност добрих приплодњака, тако да за опасивање радије употребљавају јевтине и лоше пастуве.

Из свега напред изнетог јасно се види да стање нашег коњарства не задовољава ни по броју ни по квалитету, и да у интересу народне привреде и одбране треба предузети све мере да се оно што пре поправи, тј. квалитативно побољша и бројно повећа.

Да бисмо пак знали какве би све мере требало предузети и у ком правцу треба усмерити рад на побољшању нашег коњарства, имајући у виду

потребе народне одбране, али треба најпре да будемо начисто с тим какав је коњ потребан нашој Армији.

Величина, односно јачина и тип коња, који одговарају за поједине врсте радова у армији, у првом реду зависи од тежине, величине и облика оруђа или терета у запрези, а код товара и од тога да ли је терет жив (јахач) или мртав (оруђе), затим од брзине којом треба да се креће коњска запрега или товарна стока, и од стања путева, тврдоће тла и рељефа земљишта. Способност, односно употребљивост коња за поједине врсте радова, зависи пак и од његове развијености (обима и висине), тежине и грађе тела, односно од величине, чврстине и међусобног односа појединих његових делова.

Искуство и научна испитивања су показали да укупна тежина терета на леђима јахаћег коња може да износи 25—30%, а изузетно и 35% његове телесне тежине, под условом да се сувише не напреже и онеспособи пре времена, да се одржава нормална дужина дневног марша, средња брзина и правилан распоред кретања и, најзад, да је коњ добре кондиције, 5—12 година стар и трениран, тј. вичан раду. Према томе, ако узмемо да су јахач, седло и сав остали прибор и наоружање тешки око 110—120 кг, онда јахаћи коњ мора да има просечну тежину од 400 до 450 кг. Да би коњ имао толику тежину он мора да је висок најмање 155 см висине (оптимална висина 160—165 см) са обимом најмање 10 см већим од висине. Поред тога, јахаћи коњ треба да буде лако покретљив, са сувом покретном главом, дугачким добро насађеним и мишићавим вратом, добро развијеним и снажним грбеном (да седло не клизи напред и не оптерећује сувише предње ноге), дубоким грудним кошом, правим али не превише дугим леђима, спојеним округлим сапима, добро везаним крстима, снажним и сувим ногама, са што положенијом лопатицом, дугом подлактицом а кратком доњом цеваницом. Грађа мора бити правилна и сразмерна тако да се тежиште терета у мировању и ходу што више приближи равни тежишта коњског тела и да седло оптерећује леђа од 6—13 ребра, тако да не буде спутаван ни механизам кретања (плећке и рамењаче) ни дисање, тј. кретање последњих 5 ребара која су са грудном кости везана помоћу рскавица.

Код товарних коња постоје исти захтеви у погледу оптерећења, тј. укупна тежина товара може да износи 25—30%, а изузетно и 35% живе тежине коња, али под условом да је терет правилно распоређен на самару, а самар помоћу колана добро причвршћен о тачку отпора, тј. о грудну кост. Према томе, тежина товара (оруђа, опреме) захтева и одговарајућу јачину, односно тежину коња. Товарни коњи тежине до 300 кг сматрају се лаким, а преко 300 кг тешким. Осим тога, они треба да буду збијене грађе, токмасти, кратких и снажних ногу, кратких и јаких леђа и оборених сапи. Рад товарних коња, у односу на јахаће, лакши је у томе што товарни коњи нормално имају исту дужину дневног марша и исту брзину кретања као и пешадија, а тежи у томе што обично врше службу у брдима, на неравном и стрмом терену.

Ако, дакле, узмемо да су код брдске артиљерије тежина самара са резервним ковом, зобницом, гасмаском, ћебетом и уздом тешки 40—50 кг, а оруђе, односно неки његов део (лафет, цев) 90—100 кг, тј. укупно 130—150 кг, онда ће за ову сврху бити потребно товарно грло тежине 400—450 кг.

Да би товарни коњ имао толику тежину, његова висина треба да буде најмање 150—155 см, а обим најмање 16 см већи од његове висине. За пуне товарне кухиње тежине око 100 кг, а са самаром 140 кг, потребан је исто тако тежак товарни коњ, као и за минобацаче, чија тежина износи отприлике 90—100 кг, а са самаром од 130—150 кг. Товарна грла за ношење муниције треба да имају тежину око 350 кг, пошто тежина мунициских сандука за једно грло износи 80—90 кг, а са самаром око 110—120 кг. Према томе, знатан број товара у армији предвиђен је за тешко товарног коња, док се за товарна грла за ношење митраљеза, митраљеске и стрељачке муниције могу употребити лакши товарни коњи испод 300 кг тежине, пошто је товар са митраљезом тежак око 30 кг, а сандуци са митраљеском и стрељачком муницијом од 20—30 кг. Исто такви коњи потребни су за везу и преношење опште-интендантских потреба, иако би за ту сврху боље одговарали тешки товарни коњи, јер би се тиме уштедело не само на броју коња већ и на броју коњоводаца. У коњици пак, с обзиром на брзину којом она треба да се креће, теже товарне коње и муле треба одређивати и за лакше товаре.

Односи у погледу искоришћавања коњске снаге, с обзиром на телесну тежину, друкчији су код теглећег, него код јахаћег, односно товарног коња, пошто коњ при вучи развија и искоришћава своју снагу боље него под товаром и вуче далеко већи терет него што би га могао носити, јер је механика кретања коњског тела у запрези друкчија од механике кретања под јахачем или товаром.

Према величини снаге коју треба да развије у разноликим запрегама, са разним тежинама терета и уз разнолике противотпоре вучи (властита тежина, тежина самог возила и терета, неравнине путева, а с овим и разна трења, отпор ваздуха и сл.) возарски коњ мора да има не само разну тежину тела, већ и добро изражену грађу и форму. Величина снаге једног возарског коња је у управној сразмери са тежином његовог тела. При томе су, свакако, од значаја и други моменти, као старост, раса, темперамент, вичност раду, као и правилна конструкција кола и подешеност запрежног прибора. Возарски коњи треба да буду снажни, мишићави, са дугим леђима, широким прсима, заобљеним и добро развијеним грудним кошом, снажним и издржљивим ногама.

На основу искуства и динамометриских мерења, узимајући у обзир предње моменте, утврђено је колико се поједина возила у односу на тежину возарског коња могу највише оптеретити корисним теретом (укључујући и тежину кола) по разним путевима и нагибима, а да при томе коњи вуку терет без великог напрезања. Тако, на пример, тежина терета у кг на равници по добрим путевима, са нагибом до 3,5%, може да буде три пута већа од тежине пара возарских коња (ако је пар теглећих коња тежак 800 кг, онда он под таквим условима без превеликог напрезања може да вуче терет од 2.400 кг, заједно са тежином кола). Међутим, на равници са лошим путевима или у брдовитим крајевима на добрим путевима, са успоном до 7%, тежина терета може да буде двапута већа од тежине пара возарских коња (ако је пар возарских коња тежак 1.000 кг, онда он под таквим условима може да вуче 2.000 кг терета, заједно са тежином кола), а на равници са врло лошим колским путевима, по ораници, или брдовитим крајевима на путевима са

местимичним успоном до 10% и више, тежина терета може да одговара тежини пара возарских коња (ако је пар теглећих коња тежак 1.200 кг, онда он на таквим путевима и са таквим нагибима може да вуче терет од 1.200 кг, заједно са тежином кола).

С обзиром на висину и обим, односно развијеност и тежину, теглећи коњи просечне тежине од 400 кг сматрају се возарским лаким, од 450—500 кг средњим, а од 500 кг па навише возарским тешким. Да би постигао ту тежину, возарски лаки коњ треба да има најмање 155 см висине са обимом најмање 10 см већим од висине; возарски средњи — најмање 160 см висине са обимом најмање 16 см већим од висине, а возарски тешки са обимом најмање 20 см већим од висине.

Пошто запрега у рату треба да буде способна за кретање по сваком терену и времену, по лошим путевима и изван путева и разним брзинама, а да се коњи при томе не изложе превеликом напрезању и исцрпљивању, важи правило по коме тежина коња, нарочито у брдским јединицама, треба да одговара отприлике тежини оруђа или да буде нешто већа од ње. (Например, ако узмемо да је пуковски топ тежак 1.300 — 1.800 кг, онда његову запрегу у таквим условима треба да сачињавају 4 средња теглећа коња од по 450 кг тежине, док би запрегу код дивизиске артиљерије, чија су оруђа тешка по 2.000—2.500 кг, требало да сачињавају 4 тешка теглећа коња од по 600 кг или 6 средњих теглећих коња од по 450 кг, а то исто важи и за друга возила, инжињерска, пољске кухиње и сл.).

Из напред изнетог види се какви су коњи потребни нашој Армији с обзиром на поједине врсте радова, тј. тежину терета и товара, само се поставља питање да ли у нашем коњарству имамо таквих коња, с обзиром на расу, типове и њихову распрострањеност, и шта би требало учинити за њихову поправку.

Искуство је већ показало да војсци најбоље одговарају такви коњи какви у мирно доба најбоље одговарају пољопривреди. Напредак технике у истој мери налази своју примену у привреди као и у војсци, а мотор одмењује коња у разним привредним радовима готово у истој мери као и у армиској запрези и товару.

Према различној конфигурацији земљишта, потребама привреде и условима за узгој коња, у појединим крајевима наше земље узгајају се сви типови коњи су потребни нашој Армији за разне сврхе и то од товарног лаког па све до тешког теглећег коња, тако да не постоји неки специјални тип чисто војничког коња који би требало одгајивати за потребе војске, а који не би било могуће наћи у нашем коњарству.

У погледу распрострањености, односно рејонизације појединих раса коња, у нашој земљи остало је углавном исто стање као и у бившој Југославији. Домаћи брдски коњ узгаја се на подручју Босне и Херцеговине, Црне Горе и Македоније. Он је познат по својој тврдоћи, издржљивости, здравој телесној конституцији, плодности и скромности у исхрани, што је резултат прилагођавања тешким условима под којима живи. Он је складне, чврсте и збијене телесне грађе, токмаст, дубок, чврстих ногу и тврдих копита. Екстеријерна му је мана што код њега преовлађује сабласти став стражњих ногу, али су оне и поред тога врло чврсте. Мањи (подвелешки)

тип има просечну висину од 130 см и тежину око 250 кг, док већи, тзв. гласиначки тип има висину 140 см и тежину преко 300 кг. Он одлично служи за рад у пољопривреди и као товарни и јахаћи коњ у брдима. За узгој приплоднака служи ергела Борике и Хан Пијесак, у којима се поред домаћег брдског коња узгајају арапски пастуви и кобиле, са којима се он укршта.

Пошто је за време рата тежи гласиначки тип брдског коња јако проређен, тако да је углавном остао лакши (подвелшки) тип који више нема велику вредност на са привредног на са војничког гледишта, намеће се потреба да се у рејонима узгоја брдског коња лакши тип не само замени тежим типом овога коња, него да се и тај што више појача, тако да постигне висину 140—150 см и тежину 350—400 кг. Тежи товарњак потребан је не само за армију, него је тежи коњ потребан и у привреди тих крајева, због интензивније обраде земље и бољих комуникација. Појачање брдског коња може се постићи у првом реду узгојем у чистој крви, тј. сталним, смишљеним одабирањем за приплод јачих и тежих примерака тога коња, као и бољом исхраном и негом. Иако је то најбољи пут са узгојног становишта, ипак је он релативно спор, пошто у народу преовлађује лакши тип брдског коња. Укрштање са расама, које је и досад показало добре резултате, тј. укрштање са чврстим, збијеним арапом и липицанцем био би бржи начин побољшања брдског коња. Који ће се начин побољшања применити, ствар је надлежних фактора и наших коњарских стручњака. Ми сматрамо да би, с обзиром на потребе привреде и армије, требало користити и један и други начин.

Међутим, пошто се питање тежег товарњака, који одговара потребама наше Армије, неће моћи потпуно и довољно брзо решити, ако се буде базирало само на појачавању нашег брдског коња, треба што пре приступити повећању и побољшању узгоја мула и мазги у нашој земљи. Муле су јаче, брже, издржљивије, окретније и дуже живе од коња. Оне су тврђе и способније за ношење терета него домаћи коњ, а због уског и малог копита сигурније се крећу дању и ноћу на крашком и беспутном терену. Осим тога, муле су подесне и за орање и вучу. Њихова исхрана је много лакша и економичнија, јер се задовољавају и лошијом храном коју боље искоришћују него коњи. Предност им је у томе што лакше подносе врућину и жеђ него коњи, што је нарочито важно за наше јужне и топле крајеве који су оскудни у води.

Према подацима из 1939 године на подручју бивше Југославије било је укупно 19.470 мула, и то 9.500 у Хрватској, 5.538 у Македонији, 4.150 у Црној Гори и 577 у осталим крајевима. Готово половина укупног броја отпада на далматинско приморје и острва. Квалитет мула био је релативно слаб, јер су као расплодна грла служиле већином лоше и недовољно развијене кобиле домаће расе и домаћи магарац који је висок око 100 см, а тежак 120—150 кг. Тамо где су се за приплод употребљавали апулски магарци, који су високи 135—140 см и тешки до 300 кг, муле су биле израсле и теже.

У циљу побољшања и повећања узгоја мула, тежиште рада требало би у првом реду бацити на узгој већег броја квалитетних пастува-магараца.

У ту сврху треба набавити довољан број пастува-магараца и магарица апулиске пасмине за образовање једне ергеле која би имала задатак да производи расплодњаке. Такве расплодњаке требало би распоређивати на припусне постаје у узгојном подручју. Узгој мула треба проширити на све крајеве нашег краса, нарочито тамо где има више женских расплодних грла и сточне хране. За приплод треба употребити не само кобиле домаће брдске пасмине, него и липицанске, а требало би покушати и укрштање са нашим хладнокрвним кобилама, нарочито са посавским белгским крижанцима са којима ће се добити веће и јаче муле мирнијег темперамента.

Подручје липицанца је остало углавном ограничено на приморски и јужни део Словеније, Лику, Далмацију, Посавину, Пожешку Котлину и делове Фрушке Горе, а у мањем броју га има и у Вардарској Котлини. Расадишта приплодних грла су ергеле Липик, Кутјево, Липице, Карађорђево, Гладнош, Прњавор и Добричево.

Липицанац је тврд, чврст коњ, складне грађе, са лепо насађеним савијеним вратом, добро испољеним округлим сапима, широким и дубоким прсима, чврстим ногама и нарочито чврстим копитама. Има врло леп и издашан висок ход и кас, због чега је раније највише употребљаван у запрези у кочијама и за јахање. Скроман је на исхрани, доброћудан, послушан, лако се дресира и аклиматизира, а своја својства и спољашњост сигурно преноси на потомство. Наш липицанац спада међу мање коње; просечна му је висина око 160 см, тежина 350—400 кг. Дobar је теглећи коњ за крајеве са лакшом земљом, а у армији служи као јахаћи и лако теглећи коњ. Код њега се често запајају и неки недостаци, као например релативно дуга угнута леђа и дуги низак гребен, што смањује његову подесност за јахање. Осим тога, код овог коња преовлађује отворена (сива и бела) боја длаке, што смањује његову вредност за употребу у армији. Због тога би рад на његовом унапређењу требало усмерити на отклањање наведених екстеријерних недостатака и форсирати затворену боју длаке, што је својевремено већ и постигнуто са пастувима линије Пакра. Осим тога, требало би нашег липицанца нешто појачати с обзиром на интензификацију пољопривреде, јер би појачан боље послужио и за потребе армије. Пошто ергела Карађорђево, с обзиром на меки терен, није подесна за узгој липицанца, приплодна грла из ње требало би пребацити у узгојно подручје липицанца.

Од енглеског полукрвњака код нас је најпознатији нониус. То је збијен, широк и дубок коњ, складног екстеријера, издашног хода и мирног темперамента, који се врло добро афирмирао у сељачким газдинствима у Војводини и Славонији као добар пољопривредни коњ. У екстеријеру му је често мана повећа груба глава и избочен полуовнујски нос, а код неких линија недовољно изражен гребен и лоша у петама сужена копита (*E ponius X*). Мали тип коња раширен је у доњем делу Бачке, Срему и Словонији, а велики тип у Банату. Мали нониус, који је висок до 165 см и тежак око 450 кг, подесан је за лаког и средњег теглећег, као и за јахаћег коња у армији, док је велики нониус, са висином од преко 165 см и тежином преко 500 кг, подесан за средњег и тешко теглећег коња у армији. За узгој приплодних грла служе ергеле Бајша, Карађорђево, Вуковар и Липик.

Пошто је досадашњи рад на узгоју овог коња показао добре резултате, требало би и даље наставити у том правцу, с тим да се одабирањем из приплода постепено излуче пастуви који имају напред наведене мане.

Племенити енглески полукрвњак (у типу *Furioso-North star*) узгаја се у горњем делу Бачке, а последњих година почео се уводити и у Србији преко ергеле Љубичево. За узгој добрих приплодњака служи ергела Зобна-тица и Стара Моравица. То је врло леп, чврст, масиван и брз коњ који је подесан за пољопривреду онога краја, а у исто време и одличан јахаћи, лаки, па и средњи теглећи коњ за армију. Димензије су му отприлике као и у мањег нониуса, али је од њега бржи и темпераментнији. Са узгојем овога коња треба и даље наставити, с тим да се од њега форсира збијенији, кошчатији, привредни тип нешто дужег формата. У Бачкој се узгаја у мањем броју и полукрвњак у типу Гидран, који је добар јахаћи и лаки теглећи коњ за армију.

Арапски пунокрвњак узгајао се само у ергелама (Илок, Борике, Хан Пијесак и Душаново) и служи за поправак других раса (домаћег брдског коња, енглеског полукрвњака и липицанца), а у земаљском узгоју коња нема шире примене. Он се одликује лепотом и правилном грађом тела, истрајношћу и чврстином, живахним темпераментом и релативно скромним захтевима у исхрани. То је прилично мали коњ, обично испод 160 см висине и око 350 кг тежине.

Арапски полукрвњак разасут је по Босни и Херцеговини, Далмацији, Црној Гори, Западној Србији, Македонији, Посавини, Лици и Јужном Банату. Поред липицанца, он је најпогоднији јахаћи коњ за јединице које стационирају у крашким и брдским крајевима, јер су се енглески полукрвњак и нониус за такав терен показали неподесним. Узгој приплодњака врши се у последње време у ергели Гучево у Западној Србији.

Енглески пунокрвњак узгаја се код нас само у ергелама (Љубичево, Илок, Вуковар, Карађорђево и Гладнош у Фрушкој Гори). За народно коњарство нема нарочите вредности, јер је сувише нежне коштане грађе, често штркљаст, високих ногу, танких цеваница, врло темпераментан, са великим захтевима у исхрани и у нези. Због тога није подесан ни за рад у пољопривреди ни за армију, а држи се углавном ради повремениог укрштања са другим расама у циљу оплемењавања сувише грубих облика и постизања истрајности и брзине, као и у чисто спортске сврхе.

Као што је то и раније било уобичајено, тако се и сада одабирање за приплод енглеског пунокрвњака врши на основу резултата постигнутих на тркама. Грла од 2 године шаљу се на хиподром ради дресуре и тренинга, а затим се на тркама испитује њихова способност. Грла са добрим пласманом на тркама увршћују се у приплод. Међутим, са гледишта народног коњарства, такав начин одабирања приплодњака није целисходан. Систем тренирања и испитивања на бази развоја максималне брзине на краткој стази са најмањим оптерећењем не даје могућност да се коњ свестрано физички развије, а високи рекорд који би постигао чак и онда кад би трке биле лишене сваке преваре и подешавања, не мора да служи као прави критериј за оцену издржљивости, чврстине и радне способности коња. Питање је да ли ће коњ који је однео победу у брзини само на неколико километара из-

држати под јахачем 50 км или у запрези под плугом цео дан, боље или лакше него онај који у брзини на краткој стази за њим заостаје. Искуство показује баш обратно. Одабирањем грла за приплод на основу резултата постигнутих на тркама добија се временом лаки јахаћи, чисто спортски коњ са нежном коштаном грађом, високим ногама и танким цеваницама (филигрант). Коњи, а нарочито ждребад, трпе на тркама велики физички и нервни напор, грла се пре времена онеспособљавају (губе ноге), а кад се такви коњи ставе у приплод, онда се ствара исто такво потомство.

Због тога би испитивање грла, која се увршћују у приплод ради правке народног коњарства, тј. за производњу доброг полукрвњака, требало поставити на другу основу и успоставити такав систем тренирања и испитивања коња (вожење, орање, јахање на дужој стази, ловна јахања, паркур и тсл.), који би обухватио не само брзину, него читав комплекс својстава, а у првом реду издржљивост, јачину, отпорност, искоришћавање хране, радносног и доброћудност — тј. све оне особине које су потребне за масовно побољшање и подизање коњарства. За испитивање употребне вредности енглеског пунокрвњака у полукрвњака, као и коња других раса који се стављају у приплод, треба основати посебни институт. Државни хиподром треба да служи само као установа за спорт и разоноду, а резултати постигнути на тркама само као један од елемената, који долазе у обзир приликом одабирања грла за приплод. Према томе, број енглеских пунокрвних коња треба ограничити на најмању меру и за приплод оставити само оно што је најбоље, тј. грла која су правилне грађе, јака, кошчата и доброг темперамента.

На подручју уже Србије, где је пре рата енглески пунокрвњак вршио лош утицај, требало би и даље форсирати полукрвњака чвршће конструкције, масивног, кошчатог, широких груди, кратких ногу, јаких цеваница, средње брзине, који је погодан за пољопривреду и лаки транспорт, а и као јахаћи и теглећи коњ у армији.

Од топлокрвних пасмина гаји се у околини Љутомера још и американски касач. Он се у првом реду користи за спортске сврхе (касачке трке) и у привреди тога краја. Међутим, он нема неку већу употребну вредност у привреди, јер је узгајан и одабиран првенствено с обзиром на брзину на кратким отстојањима и са малим оптерећењем. Због тога би његов узгој у будуће требало даље ограничавати на његов досадашњи рејон.

Од хладнокрвних раса код нас се узгаја белгиски крижанац у северном делу Словеније и северозападном делу Хрватске. То је тежак, врло јак, збијен и округлао теглећи коњ. Има релативно велике захтеве у исхрани и није подесан за мале поседе. Добра му је страна што рано дозрева тако да га земљорадници употребљавају за рад већ кад напуни две године, а пошто је мирног темперамента и доброћудан са њим могу да управљају и деца. Висок је од 160 см навише, а тежак је од 450 кг навише. За наше прилике најбоље су се показали крижанци арденског типа који су лакши, бржи и окретнији од осталих, као и белгиски крижанци са нашим посавцем који су нешто нижи и лакши. После рата број белгиског крижанаца опада због тога што се раније узгајао углавном ради извоза ждребади у иностранство и на врло малом сељачком поседу који нема потребне крмне базе нити потребе са господарског гледишта. Пошто је то тежи тип теглећег коња, и

с обзиром на то да су тежа артиљериска оруђа углавном моторизована, армија нема неког већег интереса за повећањем броја, односно ширењем подручја овог коња. Требало би форсирати узгој лакше покретљивог арденца са сувим ногама који је отпорнији и скромнији на исхрани, јер би он, као средњи и тешки теглећи коњ, најбоље задовољио не само потребе пољопривреде, већ и потребе армије.

Од хладнокрвних раса на подручју Словеније, а делом и у Међумурју, узгаја се још и норички коњ, који је лакши од белгијанца, али истрајнији, тврђи и скромнији у исхрани, тако да би даље требало наставити са његовим узгојем. У армији се може употребити као добар средњи и тешки теглећи коњ.

Према томе, од раса коња које се узгајају на територији наше државе за потребе армије долазе у обзир као јахаћи: енглески полукрвњак, англоарап, мали нониус и липицанац, а за јединице које бораве у брдовитом и крашком терену: липицанац, арапски полукрвњак и већи брђанин; као товари: наш домаћи брдски коњ кога треба безусловно појачати и муле чији узгој треба форсирати; као лаки теглећи: енглески полукрвњак, мали нониус и липицанац; као средње теглећи: енглески полукрвњак, велики нониус, белгиски крижанац и норичар, а као тешки теглећи: велики нониус, белгиски крижанац и норичар.

Поред наведених мера за расну поправку наших коња треба предузети и низ организационих мера, које су заправо услов да би се прве могле спровести у живот.

У првом реду, ради обезбеђења правилног и планског рада, целокупним коњарством у земљи, без обзира на сектор привреде, још извесно време треба да руководи државна управа, тим пре што је приватни сектор у коњарству далеко најјачи. И у капиталистичким земљама, где приватни сектор влада привредом, коњарска политика налази се у рукама државе како из економских разлога, извоза и слично, тако и ради државне одбране. Коњарство је врло осетљива грана сточарства, која захтева много стручног знања, искуства и труда. Да би се добио један пастув тражених својстава, који сигурно преноси своја својства на своје потомство, често су потребне деценије смишљеног рада на укрштању, одабирању и испитивању. На том пољу могу се постићи добри резултати само онда ако се деценијама одређени узгојни смер и употребљавају за приплод пастуви са консолидованим пореклом и уједначени по типу, а исто тако и кобиле. У интересу је државе да коњи у народу буду што бољи и да имају што већу вредност. Обрађивање тла и обављање других радова много је лакше и рентабилније са добрим него са лошим коњем, а осим тога добар коњ има и већу цену. Разлике у ценама коња исте величине и тежине могу да буду знатно веће него код осталих врста стоке. Према томе, с обзиром на потребе привреде и армије, државна управа треба да одређује правац узгоја и рејонизацију појединих раса и типова коња, да издаје потребне законе и уредбе за унапређење коњарства, да на том пољу осигура стручни рад и спроводи контролу. У ту сврху, у саветима за пољопривреду и шумарство народних република, требало би формирати један орган (управу, дирекцију) за коњарство, који би руководио радом на унапређењу коњарства обједињеног за

сва три сектора привреде. Под компетенцију републичких органа за коњарство спадали би: ергеле и пастувска станишта као њихова оператива, затим лиценцирање, набавка и (откуп) приплодних грла у земљи и иностранству, пропаганда стручног и рационалног узгоја коња, сарадња са коњарским организацијама у народу, итд. Рад на унапређењу коњарства не би требало у потпуности препустити републикама. Да би Савезна влада могла да испуњава свој утицај и у том погледу, требало би оформити један орган у Савету за пољопривреду и шумарство ФНРЈ. Чланови тога органа били би руководиоци републичких органа за коњарство, као и претставници армије. Тај орган имао би задатак да координира рад република на пољу коњарства, да утврђује јединствени план за његово унапређење и да покреће разна питања у вези с тиме.

С обзиром на важност пастувских станишта за унапређење народног коњарства требало би не само спречити даље укидање постојећих пастувских станишта него оснивати и нове где год за то постоји потреба (Србија). Приплодна грла која се налазе у нашим ергелама, прилично су добра и релативно их доста има, нарочито ако се ту и тамо примени уметно осемењавање, само таква грла треба правилно искористити на терену преко пастувских станишта и припусних постаја.

Под руководством и контролом органа за коњарство република и аутономних области треба обавезно сваке године вршити лиценцирање пастува у народу, а у вези с тиме вршити и откуп најбоље и за приплод способне мушке ждребади, а све што није подесно за ову сврху безусловно подврћи штројењу (кастрацији).

Пастуве треба давати на приватно држање само оним индивидуалним газдинствима која су се истакла као добри одгајивачи коња, а задругама и пољопривредним добрима само онда ако располажу обученим људством и дају гаранцију да ће додељене пастуве правилно одржавати и користити за приплод. Ради стимулирања узгоја добрих коња, упоредо са лиценцирањем и откупом најбоље мушке ждребади, требало би вршити и награђивање одгајивача најбоље женске ждребади уз услов да буду употребљена за приплод. Требало би дозвољавати извоз само коња кастрата и оних кобила које нам нису потребне за приплод, јер ће се на тај начин вршити позитивна селекција.

Селачке радне задруге и државна пољопривредна добра треба обавезати, односно задужити планским задацима, да властитим узгојем подмирују не само своје потребе у коњима, него и да производе изврстан вишак за продају армији и индустрији, а не да се оријентишу на куповину из приватног сектора или шкартираних коња из јединица армије. У ту сврху селачке радне задруге и државна пољопривредна добра треба да уједначе своје коње, тако да кобиле по раси и типу одговарају дотичном коњарском подручју, да би на тај начин могле у потпуности искористити додељене пастуве за приплод.

Пошто кобиле чине основ народног коњарства, требало би обновити старе и основати нове коњарске задруге у којима би се вршило одгајивање добрих устаљених родова кобила појединих раса. Тим задругама требало би додељивати најбоље пастуве, а оне би биле дужне да воде матичне књиге.

С обзиром на важност коњарства за народну одбрану армија треба да осигура и врши сталан утицај, тако да у коњарској политици, односно у извршењу плана унапређења коњарства, буду узети у обзир и интереси армије. То ће се најбоље постићи на тај начин, ако би и армија била заступљена својим претставницима у органу за коњарство при Савету за пољопривреду савезне и републичких влада. Исто тако, претставници армије треба обавезно да учествују у годишњем прегледу ергела и пастувских станишта као и у лиценцирању пастува у народу.

Армија би могла да предузме још неке мере које би биле од позитивног утицаја на народно коњарство, као например:

1) Да се законом заштите приплодна грла од узимања за војне потребе у миру и рату, тј. лиценцирани пастуви у народу и они у пастувским стаништима, као и пастуви и кобиле у ергелама који служе за производњу расплодњака. Поред тога, требало би ослободити од војне службе у рату (односно узимати само у случају крајње нужде) и изванредан број кобила у народу (у задругама и код приватних сопственика) које би као најбоље биле оцењене од стране посебне комисије, јер би се на тај начин не само сачувале најбоље кобиле, које су уз пастуве основ народног коњарства, него би то стимулативно деловало и на њихов узгој.

2) Да се набавка коња за јединице армије и убудуће врши непосредно од произвођача, с тим да се за набављене коње плаћа најбоља цена, јер ће и то дати потстрека за одгајивање онаквих коња какви најбоље одговарају потребама армије. У вези с тиме, убудуће треба набављати што мањи број кобила због тога што су оне у јединицама армије искључене из приплода, а то свакако претставља велику штету. Чак и оне кобиле које се већ налазе у јединицама, могле би се заменити за одговарајуће коње — кастрате, али под условом да се употребе у приплодне сврхе.

3) Да се врши награђивање одгајивача оних коња који се као најподеснији покажу за војну службу и оних пастува у народу који дају најбоље војничке коње.

Све напред наведене мере које се односе на цивилни сектор или на армију требало би што пре и што стриктније спровести у живот и у том циљу евентуално донети Закон о унапређењу сточарства, који би обухватио и коњарство.

Према томе, у народном коњарству треба да буду потпуно усклађени интереси пољопривреде и армије и узгој коња заснован на оним принципима који су се досад показали као добри, с тим да се што пре отклоне сви недостаци који су раније сметали и који сада сметају његовом унапређењу, јер ће то допринети јачању наше привредне и одбранбене моћи.